

LR Vyriausybės kanceliarijos

**LIETUVOS INTEGRACIJOS Į ES
POVEIKIO LIETUVOS EKONOMIKAI
2002–2006 METAIS (*EX-POST*)
VERTINIMAS**

SANTRAUKA

Vykdytojas:
UAB „Ekonominės konsultacijos ir tyrimai“
Projekto vadovas: Edmundas Piesarskas

UAB „Ekonominės konsultacijos ir tyrimai“
J. Jasinskio g. 16, LT-01112 Vilnius
Tel. (+370 5) 2526225 Faks. (+370 5) 2526226
El.p.: ekt@ekt.lt; [http:// www.ekt.lt](http://www.ekt.lt)

Įvadas

Lietuvos integracija į Europos Sąjungą (ES) šalies ekonomikai sukūrė spartesnės ūkio plėtros galimybes, tačiau taip pat buvo susijusi ir su tam tikromis rizikomis. Galima laukiama integracijos nauda bei susijusios grėsmės buvo išnagrinėtos 2002 metais (Europos komiteto prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės užsakymu atliktoje studijoje *Lietuvos integracijos į ES finansinių, ekonominių ir socialinių pasekmių susisteminimas ir analizė*¹). Tuo metu buvo nustatyta, kad didžiausios naudos iš Lietuvos integracijos į ES galima tikėtis iš bendrosios rinkos sukūrimo bei laisvo prekių judėjimo, o taip pat dėl ES finansinės paramos. Didžiausia rizika patirti neigiamą integracijos poveikį buvo siejama su laisvu asmenų judėjimu.

Po faktinės visavertės Lietuvos integracijos į ES 2004 m. jau praėjo keletas metų ir 2004-2006 m. duomenys leidžia bent preliminariai įvertinti galimą integracijos faktinį poveikį. Šiuo metu daugiausia kalbama apie ES finansines lėšas bei jų teikiamą naudą, tačiau tai yra tik vienas integracijos komponentų. Vertinant integraciją reikia atsižvelgti ir į kitus integracijos poveikio šaltinius. Bendro Lietuvos integracijos poveikio vertinimo, kuris nagrinėtų faktinį pointegracinį laikotarpį, iki šiol nebuvo atlikta. Pateikiamas tyrimas parengtas siekiant apžvelgti ir kiekybiškai įvertinti integracijos poveikį Lietuvos ekonomikai, sietiną su visomis pagrindinėmis integracijos sąlygojamomis laisvėmis ir ES finansinės paramos efektais. Tokio pobūdžio analizė aktuali tiek vertinant praeities pasiekimus, tiek galvojant apie integracijos poveikį ateityje ir galimus ekonominės politikos pakeitimus (daugiausia kalbant apie ES finansines lėšas). Manome, kad ši studija yra aktuali daugeliui valstybės institucijų ir organizacijų (Lietuvos Respublikos Vyriausybei, Ūkio ministerijai, Finansų ministerijai ir pan.); ji leidžia įvertinti, kokiomis galimybėmis Lietuva pasinaudojo ir koku lygiu, kas gali būti aktualu ateityje.

Nors tam tikras Lietuvos integracijos į ES ekonominis poveikis jau pasireiškė anksčiau, nuo 1995 m., kai senosios Europos Sąjungos šalys vienašališkai panaikino tarifinius barjerus daliai Lietuvos pramonės prekių, tačiau ES senbuvės plačiai taikė netarifines priemones gindamosi nuo mūsų produkcijos. Kadangi 2004 m. žymi oficialią Lietuvos integracijos į ES datą, kai visos kliūtis visoms prekėms ir paslaugoms buvo panaikintos, šiame tyrime kiekybinį integracijos poveikio vertinimą apribojame 2004-2006 m. laikotarpiu, tačiau ekonominių rodiklių dinamiką apžvelgiame pradedami nuo 2002 bei ankstesnių metų.

Darbo tikslai

Šiuo tyrimu siekiama įvertinti integracijos į ES naudą (dėl dalyvavimo vidaus rinkoje, naudojantis ES finansine parama ir pan.) 2004–2006 m. laikotarpiu, pateikiant ją kaip pagrindinių makroekonominių rodiklių reikšmių pokyčius, išskirti svarbiausias pokyčių sritis ir nustatyti šių pokyčių kiekybines išraiškas. Tyrimu siekiama įvertinti ir pasinaudojimo galimybėmis lygį. Taip pat šis tyrimas lygina faktinius integracijos į ES poveikio rezultatus su prognozuotais ankstesnėje 2002 m. studijoje.

Tarp aktualiausių šio tyrimo uždavinių – atsakyti į klausimus:

- Kokios bendros realios integracijos pasekmės Lietuvos ūkiui nagrinėjamu laikotarpiu?
- Kokios galimybės (finansinės lėšos, laisvas prekių judėjimas ir pan.) padarė didžiausią įtaką ūkio plėtrai?
- Koks atskirų galimybių poveikio mastas?
- Kokius struktūrinius pokyčius lėmė integracija į ES?
- Kokią įtaką integracija padarė kainoms?

¹ E. Piesarskas ir kt. (2003). *Lietuvos integracijos į ES finansinio, ekonominio ir socialinio poveikio susisteminimas ir analizė*. Vilnius: Eugrimas, 114 p.

ES integracijos poveikio vertinimo studijų apibendrinimas

- Visi nagrinėti integracijos į ES poveikio tyrimai² prognozavo Lietuvai tik teigiamą ekonominį įstojimo į ES poveikį. Lietuvos ir užsienio mokslinės studijos prognozavo didesnę Lietuvos metinį BVP prieaugį ilguoju laikotarpiu nuo 0,6 iki 2,1%. Dauguma mokslinių tyrimų skaičiavimų atskleidė, kad VRE šalys patiria didelę naudą iš integracijos į ES, kai ES-15 patiria tik nežymų gerovės padidėjimą.
- Pirmi ES plėtros į Rytus makroekonominio poveikio tyrimai daugiausia analizavo prekybos pokyčių įtaką. Mokslinės studijos skaičiavo prekybos barjerų pašalinimo poveikį Lietuvai bei prognozavo Lietuvos BVP padidėjimą nuo 0,18 iki 4,44 mlrd. Lt ilguoju laikotarpiu.
- Apžvelgus garsiausius integracijos į ES poveikio tyrimus galima apibendrinti, kurie veiksniai daugiausia nagrinėti:
 - Prekybos barjerų pašalinimas;
 - ES finansinė parama;
 - Pokyčiai darbo rinkoje;
 - TUI pokyčiai;
 - Struktūrinės reformos;
 - Bendrojo gamybos veiksnių produktyvumo pokyčiai.
- Studijų išvadose Lietuvai buvo numatomas pakankamai didelis eksporto masto prieaugis³:
 - a. Vienas labiausia pagrįstų skaičiavimų (Lejour, 2006) rodė ilgalaikį +70,51% prekybos srautų padidėjimą dėl narystės ES. Remiantis 2004 m. eksporto apimtimis Lietuvos eksportas papildomai padidėtų 18,2 mlrd. Lt.
 - b. EKT (2002) prognozavo, kad per 2002–2009 metus dėl integracijos į ES eksportas bus didesnis apie 1,9 karto.
- Migracijos poveikio prognozės:
 - c. Fritzas Breussas (2001) tyrime atskleidė migracijos kryptį: Rytai → Vakarai. Šio tyrimo migracijos poveikio prognozės iki 2010 metų Rytų Europoje BVP metinis pokytis apie -0,15%.
 - d. 2001 m. *ex-ante* plėtros į Rytus poveikio tyrime Europos Komisija skelbė, kad jei iš šalies emigruoja 0,25% šalies gyventojų, tai palieka ilgalaikį poveikį šalies ūkiui (-0,18% BVP po 1 metų, -0,2% BVP po 5 metų ir -0,21% BVP po 10 metų).
 - e. Barell ir kt. 2007 m. tyrimas apskaičiavo, kad Lietuva dėl migracijos 2005 m. patyrė -0,19% metinio BVP pokyčio, 2006 m. -0,33%, 2007 m. -0,41%, o 2008 m. Lietuvos BVP bus -0,48% žemesnis. Prognozės 2009 m. -0,56% BVP prieaugio, o 2015 m. -0,82%.

ES integracijos poveikis migracijai bei jos įtaka šalies ekonomiam augimui, turbūt vienas iš netikslingiausiai įvertintų narystės ES šaltinių. Tai galima paaiškinti tuo, kad patys ex-ante migracijos tyrimai išprovokavo ES15 darbo jėgos judėjimo apribojimus ir tik 4 ES15 šalys ryžosi atverti savo darbo rinkas emigrantams iš VRE valstybių.

- TUI poveikio prognozės:

² Apžvelgti tyrimai, kuriuose buvo nagrinėta Lietuva ar regionas, kuriam Lietuva priklausė.

³ 2001–2003 m. Lietuvos bendro eksporto metinis prieaugis sudarė 13,37%, o 2004–2006 m. – 20,73%. Per narystės ES laikotarpį užfiksuotas nedidelis eksporto masto prieaugis (daugiausia eksporto į ES sąskaita).

- a. Fritz Breuss (2001) prognozavo, kad TUI padidėjimas VRE šalyse paspartins BVP metinį prieaugį nuo 0.5% iki 1%.
 - b. Borota T. (2005) ir kt. tyrimo rezultatai: jei TUI dalis šalies BVP sudėtyje padidėja 1%, tai naujosioms ES narėms bei kandidatėms BVP padidėja nuo 0,7282 iki 0,8064%.
- ES biudžeto lėšų poveikis:
 - a. ES 2001 m. atliktame *ex-ante* plėtros į Rytus poveikio tyrime prognozavo, kad 1% šalies BVP dydžio parama papildomai Lietuvos BVP po 1 metų lems 0,14%, po 5 metų – 0,08%, po 10 metų – 0,05%.
 - b. Vienas geriausia Europoje žinomų makroekonominių modelių, prognozuojančių ES paramos poveikį šalies ūkiui, yra HERMIN modelis. Ši studija prognozavo 2020 m. nuo 83,32% iki 90,86% didesnę Lietuvos BVP (palyginti su scenarijumi be ES paramos). Pavyzdžiui, skaičiuojant pagal 2004 metų BVP kainų mastą Sanglaudos fondų gaunama nauda iki 2010 metų sudarytų 55,4 mlrd. Lt.

Svarbu atsižvelgti, kad dauguma tyrimų bei prognozių neatsižvelgė į vėluojantį ES paramos lėšų poveikį, todėl jų rezultatai "paankstino" ES fondų poveikį. ES finansinė parama, panašiai kaip ir TUI labiausiai įtakoja šalies augimą ne per finansines perlaidas, o per naujas kompetencijas bei technologijas. Todėl svarbu įvertinti visas ES finansinės paramos pasekmes siekiant nustatyti, kiek ES fondai realiai prisidėjo prie Lietuvos ekonomikos prieaugio.

Taikoma vertinimo metodologija

Šioje studijoje integracijos į ES efektų vertinimui naudojamas paskesniajam vertinimui labiau tinkantis požiūris: integracijos efektai čia identifikuojami ne tik pagal pasireiškimo momentą (iki ir po integracijos), bet atsižvelgiant ir į tai, kaip reikšmingai skiriasi į ES besintegruojančių ir nesiintegruojančių regionų (šalių) ekonomikos augimas, kai atsižvelgiama į bendruosius ekonomikos augimą lemiančius veiksnius, įvairius struktūrinius pasikeitimus ir pan. Tuo tikslu sudarytas (panelinių duomenų) ekonometrinis modelis leidžia patikrinti faktinį įvairių ES integracijos šaltinių statistinį reikšmingumą, taip pat įvertinti skirtingų veiksnių parametru jautrumą integracijai. Tyrimo išplėtimas sektoriniu pjūviu padidina duomenų skaičių, kuriuo remiantis įvertinami modelių parametrai, todėl galima tikėtis, kad faktinis poveikis nustatomas tiksliau nei naudojant vien agreguotus vos poros metų Lietuvos duomenis.

Bendra vertinimo schema yra artima Lejour A.M., Solanic V., Tang, P.J.G. (2006)⁴ požiūriui, kuriame integracijos poveikis nustatomas etapiškai: pirmiausiai, taikant gravitacinius modelius, įvertinamas įvairių integracijos poveikio šaltinių (pavyzdžiui, bendrosios rinkos sukūrimo) pirminis poveikis atitinkamiems ūkio augimą lemiantiems rodikliams (pavyzdžiui, eksportui); tada statant šį pirminį poveikį į bendrojo vidaus produkto augimo lygtį, apskaičiuojamas galutinis integracijos poveikis BVP augimui. Tačiau pateikiamame tyrime minėta Lejour ir kt. metodologija ne tik išplėsta (nagrinėjamas integracijos poveikis ne tik dėl bendrosios rinkos, bet ir dėl kitų integracijos šaltinių), bet ir labiau pritaikyta Lietuvai (dauguma pirminio poveikio lygčių sudarytos specialiai Lietuvai).

Šioje studijoje sudaromi keturi pagrindinio integracijos poveikio BVP augimui šaltinių modeliai: bendrosios rinkos sukūrimo ir laisvosios prekybos (eksporto), laisvo kapitalo judėjimo (tiesioginių užsienio investicijų), laisvo darbo jėgos judėjimo (migracijos) bei ES finansinės paramos (įsisavintų lėšų apimčių). Bendras Lietuvos integracijos į ES poveikis yra apskaičiuojamas kaip suma visų šių integracijos pirminio poveikio šaltinių galutinių poveikių. Galutinis poveikis nustatomas naudojant sudarytą BVP augimo lygtį. Papildomi ekonometriniai modeliai taip pat sukurti vertinant integracijos poveikį infliacijai bei struktūriniams ūkio pokyčiams.

⁴ Lejour A.M., Solanic V., Tang, P.J.G. (2006). *EU Accession and Income Growth: An empirical approach*. CPB Discussion Paper No72, CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis.

Lietuvos integracijos į ES poveikio Lietuvos ekonomikai 2004–2006 metais (*ex-post*) vertinimo rezultatai

Vertinant integracijos poveikio dydį, buvo nagrinėti keturi poveikio šaltiniai: bendroji rinka ir laisvas prekių bei paslaugų judėjimas, finansinių lėšų poveikis, laisvas kapitalo judėjimas bei laisvas darbo jėgos judėjimas.

ES finansinės paramos poveikio dydis BVP

Europos Sąjungos parama turėjo neabejotinai teigiamą ir reikšmingą poveikį nagrinėjamos ekonomikos: vidutiniškai, vienas procentas įsisavintos paramos lyginant su BVP, nagrinėjamos aštuoniose naujosiose Europos Sąjungos šalyse, tais metais sąlygodavo apie 1 procentinį punktą BVP augimo. Aptariamas ES fondų poveikio dydis yra vidutinis, konkreti jo reikšmė konkrečioje šalyje skiriasi priklausomai nuo ES fondų struktūros. Siekiant įvertinti tokią galimybę vietoje bendro vieno ES fondų rodiklio į augimo lygtį įtraukti trys skirtingi jų tipai: struktūrinei paramai skirtų lėšų dalis BVP, sanglaudai skirtų lėšų dalis BVP bei žemės ūkiui skirtų lėšų dalis BVP.

Nors stebėjimų nėra daug ir, atitinkamai, įverčiai gali būti nevisiškai tikslūs, atlikta analizė rodo, jog 2004–2006 m. laikotarpiu, struktūrinei intervencijai skirtų lėšų grąža į ES besiiintegruojančiose šalyse buvo didžiausia; sanglaudai skirtų lėšų poveikis ūkio augimui buvo mažesnis, o žemės ūkiui skirtos lėšos buvo mažiausiai efektyvios didinant ekonomikos augimo tempus 2004–2006 m. Tačiau šios išvados nebūtinai galios ir ateityje, kadangi nuo 2007 m. antros pusės žemės ūkio produktų konjunktūra pasaulyje iš esmės pasikeitė. Nepaisant to, dabartinė analizė rodo, jog būtina siekti didinti žemės ūkiui skiriamų lėšų panaudojimo efektyvumą.

Atsižvelgus į faktinę Lietuvai tenkančios paramos struktūrą, 2004–2006 m. laikotarpiu ES finansinės paramos poveikis BVP atitinkamai sudaro apie 0,4, 0,5 ir 2,2 procentinio punkto.

Bendrosios rinkos bei laisvosios prekybos įtaka BVP

Su šiuo integracijos poveikio šaltiniu susijęs Lietuvos integracijos į ES procesas yra nevienalytis. Nuo 1995 m. senosios Europos Sąjungos šalys vienašališkai panaikino tarifinius barjerus Lietuvos pramonės prekėms (išskyrus žemės ūkio ir keletą kitų specifinių prekių kategorijų). Tačiau tik 2004 m. įstojus į ES buvo panaikinti visi tarifiniai ir netarifiniai barjerai ne tik prekėms, bet ir paslaugoms. Empiriškai nustatyti pirmojo etapo faktinį poveikį praktiškai neįmanoma, kadangi ankstesnių nei 1995 m. nacionalinių sąskaitų sistemos duomenų praktiškai nėra. Taip pat pastebėtina, kad paslaugų eksporto statistikos pagal šalis nėra. Todėl pateikiamas vertinimas apima tik tą ES poveikio dėl bendrosios rinkos sukūrimo dalį, kuri susijusi su antruoju integracijos etapu ir pasireiškia per prekių eksporto pokyčius.

Pirminio integracijos poveikio eksporto dalies pasikeitimui dėl bendrosios rinkos sukūrimo rodo, jog Lietuvos prekių eksporto į atskiras ES šalis santykis su Lietuvos BVP, esant kitoms sąlygoms vienodoms, nuo 2004 m. vidutiniškai buvo didesnis apie 1,4 karto, lyginant su neintegracinio scenarijaus santykiu. Galutinis integracijos poveikis BVP augimui dėl pirminio eksporto dalies BVP pokyčio 2004–2006 m atitinkamai sudarė apie 1,7, 1,8 ir 1,9 procentinio punkto.

Laisvo darbo jėgos judėjimo poveikis BVP

Atlikus empirinę ES integracijos poveikio emigracijos apimtims analizę nustatyta, kad emigracija į ES šalis, matuojant nuo bendro Lietuvos gyventojų skaičiaus, nuo 2004 m., kitoms sąlygoms esant vienodoms, buvo didesnė apie 1.5 karto, lyginant su neintegraciniu scenarijumi. Remiantis

šiuo pirminiu poveikiu nustatyti gyventojų skaičiaus kitimo tempai integraciniame ir neintegraciniame scenarijuose (dėl apversto U raidės pavidalo emigracijos 2004-2006 m. integracinio scenarijaus gyventojų skaičius mažėjo greičiau nei neintegraciniame scenarijuje, tačiau 2007 m. jau lėčiau, nei neintegraciniame scenarijuje). Panaudojant pastaruosius BVP augimo lygtyje įvertintas ir galutinis ES integracijos poveikis dėl su laisvu darbo jėgos judėjimu susijusios emigracijos bangos: 2004-2006 m emigracijos „indėlis“ į BVP augimo tempus atitinkamai buvo -0,3, -0,1 bei 0,1 procentinio punkto.

Kaip ir buvo prognozuota 2002 m. vertinimo studijoje, nustatytas poveikis dėl emigracijos yra ganėtinai nedidelis. Jei dar būtų atsižvelgta į emigrantų siunčiamas perlaidas, tai grynasis ekonominis integracijos paskatintos emigracijos poveikis galėtų būti ir teigiamas. Tačiau tokių statistinių duomenų neturime.

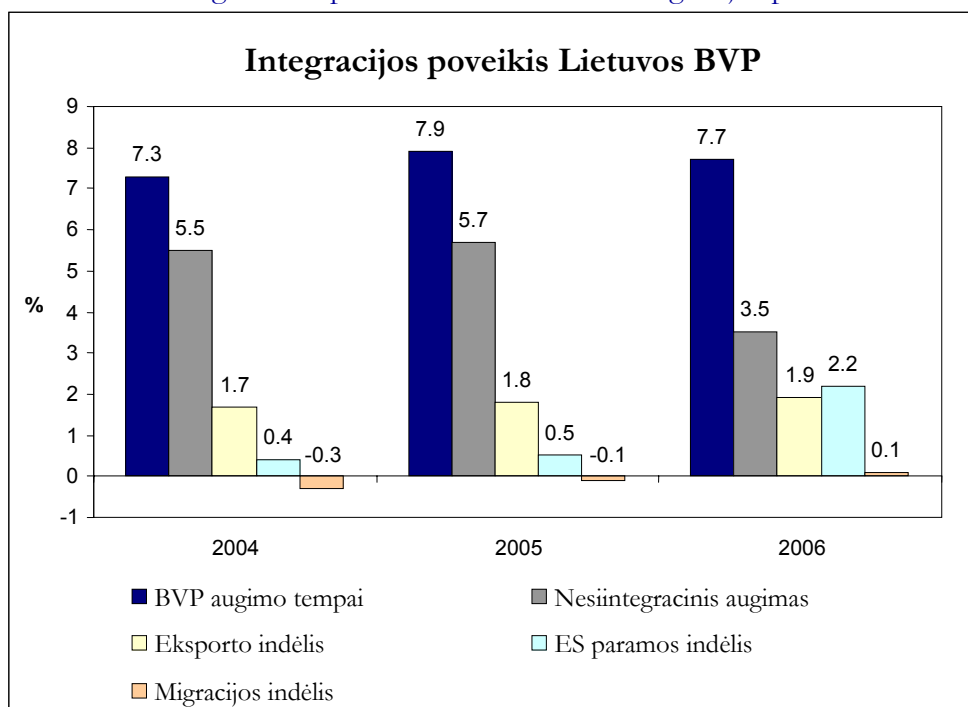
Integracijos poveikis infliacijai

Sudarius empirinį integracijos poveikio vertinimo modelį nustatyta, kad integracija neturėjo statistiškai reikšmingos tiesioginės įtakos infliacinių procesų pasikeitimui. Tačiau integracijos sąlygotas spartesnis BVP augimas sukelia didesnę infliaciją, ypač pereinamuoju laikotarpiu (kuris trunka iki maždaug penkerių metų), kai ūkio augimo spartėjimas ar lėtėjimas sukelia atitinkamus infliacinius lūkesčius.

Vidutiniškai per 2004-2006 m. laikotarpį su integracijos sąlygotu BVP paspartėjimu buvo susijusi apie 0,6 procentinio punkto infliacijos dalis. Tačiau jos dinamika labai netolygi: jei 2004 metais infliacijos padidėjimo praktiškai dar nebuvo, tai 2005 ir 2006 m. infliacija, lyginant su neintegraciniu scenarijumi buvo didesnė, atitinkamai 1 bei 0,8 procentinio punkto, o 2007 m. ji jau sudaro 1,9 procentinio punkto.

Integracijos poveikio Lietuvos BVP ir jo šaltinių reikšmės vertinimo apibendrinimas

Lyginant šioje ataskaitoje gautus rezultatus su 2002 metų integracijos į ES ekonominių ir kitų pasekmių vertinimo ataskaitoje prognozuotaisiais, galima daryti kelias išvadas. Kokybine prasme rezultatai abiem atvejais yra visiškai suderinami: didžiausi ES integracijos efektai yra susiję su bendrosios rinkos sukūrimu bei ES finansine parama; migracijos poveikis ūkio augimui yra labai ribotas; tačiau reikšmingo tiesioginių užsienio investicijų poveikio kol kas nepavyko nustatyti. Atliekant kitus integracijos poveikio tyrimus ateityje būtų tikslinga neapsiriboti literatūroje įprastu tiesioginių užsienio investicijų rodikliu ir nagrinėti integracijos poveikį bendrai užsienio finansinėms įplaukoms bei tirti pastarųjų įtaką ūkio augimo tempams: bent Lietuvoje nagrinėjamu laikotarpiu užsienio paskolų srautų dinamikos pokyčiai buvo žymiai didesni nei tiesioginių užsienio investicijų.

Kiekybine prasme dabartinis vertinimas rodytų, kad integracijos nauda, vertinant pagal poveikį BVP augimo tempams, yra žymiai didesnė nei tikėtasi 2002 metais. Tuo metu prognozuota, kad dėl visų efektų 2004-2006 m. BVP augimo tempai viršys neintegracinio scenarijaus BVP augimo tempus apie 1,3 procentinio punkto. Dabartinis mūsų vertinimas rodytų, jog tikėtina, kad šiuo laikotarpiu vidutinis integracijos indėlis į BVP augimo tempus yra žymiai didesnis. Faktinio 2004-2006 m. BVP augimo tempai bei išskirtų ES poveikio šaltinių indėlis procentiniais punktais ir jų santykinė svarba iliustruota paveiksle.

Papildomas integracijos į ES poveikio vertinimas

Atliktas ekonometrinis tyrimas rėmėsi paneliniais duomenimis, todėl jo rezultatai didele dalimi atspindi vidutinį integracijos poveikį naujosios ES narėms. Kiekybiškai juos patikslinti Lietuvos atžvilgiu vargu ar įmanoma dėl statistinių duomenų stokos (laiko eilučių trumpumo), tačiau ir kokybinio pobūdžio komentarai padeda geriau suvokti šalies ūkio raidos tendencijas pastaraisiais metais.

Pirmiausia reikia pabrėžti, kad jau 2001-2003 m. laikotarpį, kai nebeliko abejonių dėl greito Lietuvos įstojimo į ES, buvo aiškiai juntama integravimosi nauda: paspartėjo eksporto į išsivysčiusias šalis plėtra, pakilo emigracijos lygis ir suaktyvėjo užsienio investuotojai, nors privatizacijos procesas jau buvo silpstantis (valstybėse, priklausiusiose vadinamai pirmosios bangos grupei – Čekijoje, Vengrijoje, Estijoje ir kt. – šie reiškiniai išryškėjo dar anksčiau). Ypač svarbus buvo strateginių užsienio investuotojų atėjimas į bankų sektorių, kardinaliai pakeitęs kreditavimo sąlygas ir sudaręs prielaidas gamybos modernizavimui bei vidaus vartojimo šuoliui. Apžvelgdami Lietuvos ekonomikos raidos 2004 – 2007 m. laikotarpiu pagrindinius bruožus matome stiprią integracijos įtaką:

Ūkio struktūros pokyčiai. Pagerėję verslo ir namų ūkių lūkesčiai, smukusios banko paskolų palūkanos ir ES parama paskatino statybų plėtrą, todėl ši veikla tapo ypač dinamiška, o jos dalis BVP struktūroje išankstiniais duomenimis pernai viršijo 9 proc., puikios perspektyvos (neliko muitinių pasienyje su ES narėmis, gaunama svari finansinė parama) atsivėrė ir transporto sektoriui, kurio lyginamasis svoris Lietuvoje (apie 10 proc.) yra gerokai didesnis nei vidutiniškai ES. Parama žemės ūkiui ir eksporto į trečiąsias šalis subsidijos pristabdė pastarojo sektoriaus bei

maisto pramonės dalies BVP mažėjimą, o 2007 m. ji jau ėmė augti. Dar neseniai žemės ūkio smukimas atrodė vos ne teigiamas reiškinys, skatinantis nukreipti darbo jėgą ir finansinius resursus į produktyvesnius sektorius. Tačiau pastaruoju metu pasaulyje ima ryškėti maisto trūkumas, todėl minėtoms veikloms atsiveria geros perspektyvos, ką patvirtina ir puikūs maisto pramonės praėjusiųjų metų rodikliai. Deja, kol kas nepasiteisino viltys, kad apdirbamoji pramonė evoliucionuos aukštų ir vidutiniškai aukštų technologijų (AVAT) sektoriaus stiprėjimo kryptimi – labai trūksta atitinkamų tiesioginių užsienio investicijų (TUI). Nepaisant skiriamos ES paramos, nepavyksta pilnai panaudoti ir turimą turizmo paslaugų teikimo potencialą (gražią gamtą, mažą gyventojų tankį ir pan.), tačiau padėtis turėtų pagerėti po prisijungimo prie Šengeno erdvės, ypač jei ir valstybė tam skirs reikiamą dėmesį.

Užsienio investicijos. TUI srautai į Lietuvą, jai įstojus į ES, buvo gerokai mažesni, nei tikėjosi dauguma analitikų, ypač skurdžios pastarųjų metų TUI apimtys, nukreiptos į akcinį kapitalą (jei neįskaitysime lėšų, gautų Vyriausybei pardavus *Mažeikių naftos* akcijų paketą), o AVAT sektorius apskritai jų beveik nesulaukė. Pagrindinė priežastis – šalies ekonominė politika nebuvo orientuota į TUI pritraukimą. Tačiau visų užsienio investicijų srautas į Lietuvą paskutinius trejus metus sparčiai augo, o vis didesnę jo dalį sudarė paskolos. Pastarųjų apimtis 2006 m. priartėjo prie 10 mlrd. litų arba 12 proc. BVP, o išankstiniu vertinimu praėjusiais metais galėjo siekti ir 15 mlrd. litų. Šios lėšos suaktyvino vidaus vartojimą, nemaža jų dalis buvo panaudota gamybos modernizavimui ir darbo našumo kėlimui, kas buvo itin svarbu dėl atsiradusio darbo jėgos stygiaus. Netiesiogiai jos padidino šalies išdo pajamas ir tuo sudarė sąlygas viešojo sektoriaus stiprinimui. Užsienio investicijų apimties augimui integracijos poveikis buvo lemiamas ir pasireiškė per paskolų palūkanų kritimą, pagerėjusius lūkesčius, portfelinių investicijų gausėjimą.

Emigracija. Svarstant, kokias neigiamas pasekmes sukėlė integracija, kaip taisyklė akcentuojamas gyventojų išvykimas užsienin, kuris labai suintensyvėjo 2004 m. Nors emigracijos procesas nėra pakankamai ištirtas, analitikai vieningai sutaria, kad jis jau įgavo grėsmingą mastą – vertinant ir laikinai uždarbiaujančių užsienyje, ir nuolatiniam gyvenimui į kitas į šalis išvykusių Lietuvos gyventojų bendrą skaičių dažniausiai minimas 400 tūkst. dydis. Taigi Lietuva prarado apie penktadalį darbo jėgos, tačiau ekonominiu požiūriu iki šiol šio reiškinio integruotas poveikis šalies ūkio raidai veikiausiai buvo labiau teigiamas nei neigiamas: buvęs labai aukštas nedarbo lygis sumažėjo kelis kartus; darbo pajamos ėmė sparčiai kilti ne tik didmiesčiuose, bet ir periferijoje, sumažėjo socialinis įtempimas; ūkio augimą skatino ir gyvenimo Lietuvoje lygi kėlė užsienyje uždirbtų pinigų srautai. Nors pastarieji į valstybinės statistikos akiratį beveik nepatenka, neabejojama, kad jie yra ženklūs. Lenkijos centrinio banko specialistai nustatė, kad šios šalies vienam emigrantui pernai vidutiniškai teko per 2 tūkst. eurų šalies mokėjimų balanse apskaitytų perlaidų, tačiau jie mano, kad tai tik *ledkalnio viršūnė*. Jei remtis prielaida, kad tikroji suma buvo bent dvigubai didesnė, ir pritaikyti šį įvertį Lietuvai, tai gautume išvadą, kad mūsų šalies emigrantai 2007 m. pasiuntė 5-6 mlrd. litų arba gerokai daugiau nei visa gauta ES parama, o tikrasis einamosios sąskaitos deficito santykis su BVP yra maždaug 6 proc. punktais mažesnis nei skelbiama. Vis tik neigiama emigracijos įtaka kasmet stiprėja, ir šis reiškinys ima kelti rimtą grėsmę. Nors teigiama, kad išvykstančiųjų kiekį jau beveik kompensuoja grįžtantys, tačiau pastaruoju metu emigruoja daugiausia jaunimas – produktyviausia darbo jėgos dalis, be to intensyvėja *protų nutekėjimas* – vis daugiau lietuvių išvyksta studijuoti į užsienį ir baigę mokslus ten pasilieka.

Infliacija. Tiesioginis integracijos poveikis vartotojų kainų indeksui (VKI) buvo nedidelis ir pasireiškė vienkartinio impulsu 2004 m. gegužę dėl importo muitų pakeitimo bei vėlesniais nedideliais pokyčiais dėl akcizų didinimo. Tačiau mažai abejonių, kad netiesioginis poveikis buvo ženklus. Būtent Lietuvos integracija į ES lėmė staigų vartojimo šuolį, kurio pasėkoje pasiūla ėmė nespėti su paklausa ir tai leido gamintojams kelti kainas. O minėtas spartus atlyginimų augimas padidino gamybos kaštus, ypač paslaugų sferoje. Be to, dėl griežtų ES reikalavimų iš Lietuvos rinkos dingo dalis pigių prekių (rusiški vaistai ir pan.), ir nors tai VKI neatsispindėjo, gyventojai šį poveikį pajuto.

Eksportas. Abejonių dėl ekonometrinių metodais gautų išvadų apie itin stiprą teigiamą integracijos poveikį šalies eksportui nekyla. Pateiksime tik keletą papildomų komentarų, akcentuojančių Lietuvos kaip tranzitinės šalies specifiką. Gal kiek netikėta, bet po Lietuvos įstojimo į ES ypač sparčiai ėmė augti prekių išvežimas rytų kryptimi. NVS regiono dalis bendrame prekių eksporte pernai beveik pasiekė ketvirtadalį, t.y. per tris metus padidėjo pusantrą karto. Šį augimą skatino minėtos subsidijos bei susidariusios palankios sąlygos reeksportui (nelietuviškos kilmės prekių eksportui). Perparduodami ne tik naudoti automobiliai (su šiuo verslu susiję ištisi miesteliai), bet ir dideli kiekiai mašinų ir įrangos, maisto produktų, chemijos pramonės produkcijos. Tačiau pastaruoju metu sparčia plėtra pasižymi ir Lietuvos įmonių gaminių eksportas – pernai ženkliai išaugo visų pagrindinių prekių grupių rodikliai, išskyrus tekstilės gaminius ir mineralinius produktus. Pastarųjų eksporto smukimą iššaukė nutrauktas žalios naftos iš Rusijos tiekimas naftotiekiu *Družba*. Skaičiuojant be mineralinių produktų, lietuviškos kilmės prekių eksportas 2007m. išankstiniais duomenimis išaugo beveik ketvirtadaliu – puikus rezultatas.

Išvados

Pointegraciniame laikotarpyje (2004–2006 m.) pagrindinių Lietuvos makroekonominių rodiklių reikšmių kitimas pasikeitė. Kadangi 2004 m. žymi Lietuvos stojimą į ES, stebimą struktūrinį lūžį norėtusi sieti su integracijos įtaka. Tačiau toks vienareikšmis priskyrimas nėra korektiškas dėl potencialių kitų su integracija nesusijusių struktūrinių pokyčių galimybės tiek Lietuvos viduje (pavyzdžiui, dėl rinkos monopolizavimo laipsnio pasikeitimo, įvykusių Seimo rinkimų ir pan.), tiek dėl galimos globalių sąlygų pasikeitimo įtakos (pavyzdžiui, iki 2003 m. pasauliniai tiesioginių užsienio investicijų srautai į kylančias rinkas smuko dėl ankstesnių finansinių ir valiutų rinkų krizių šiose šalyse, o nuo 2004 m. tiesioginių užsienio investicijų srautas ir vėl atsigavo). Nagrinėjant vien laiko dimensiją atskirti integracijos poveikį nuo bendrų struktūrinių pokyčių yra labai keblu, ypač pereinamosios ekonomikos šalyse. Norint tiksliau identifikuoti būtent integracijos poveikį, šiame tyrime pasitelkti panelinių duomenų⁵ modeliai, kuriuose integracijos efektai identifikuojami ne tik pagal pasireiškimo momentą (iki ir po integracijos), bet atsižvelgiant ir į tai, kaip reikšmingai skiriasi į ES besiiintegruojančių ir nesiintegruojančių šalių ekonomikos augimas (bei kiti procesai), kai atsižvelgiama į bendruosius ekonomikos augimą lemiančius veiksnius, įvairius struktūrinius pasikeitimus ir pan.

Ekonometrinio modeliavimo rezultatai rodo, jog integracijos poveikis Lietuvos ir kitų 2004 m. į ES įstojusių šalių ekonominiams rodikliams 2004–2006 m. laikotarpiu buvo reikšmingas. Pirmiausia, ES finansinė parama turėjo reikšmingą tiesioginį ir teigiamą poveikį BVP augimui bei ūkio darbo našumo struktūros pokyčiams. Integracija į ES taip pat padidino šalies atvirumą (eksporto dalis BVP išaugo) bei paskatino migraciją, tuo (netiesiogiai) paspartindama ir BVP augimą (migracijos įtaka nevienareikšmė). Tiesioginio poveikio infliaciniais procesams ES integracija neturėjo, (išskyrus vienkartinį impulsą dėl importo muitų pokyčio), tačiau turėjo netiesioginį, - per integracijos sąlygotą spartesnę ūkio augimą. Reikšmingo ES integracijos poveikio tiesioginėms užsienio investicijoms nenustatyta. Pastarųjų reikšmingumas BVP augimo lygtyje tarp nagrinėtų veiksnių taip pat yra mažiausias ir reikšmingas tik dešimties procentų reikšmingumo lygmenyje.

Vertinant kiekybiškai, ES finansinė parama turėjo neabejotinai teigiamą poveikį: ES finansinės paramos daliai lyginant su BVP padidėjus vienu procentiniu punktu, BVP augimo tempai nagrinėjamose aštuoniose naujosiose Europos Sąjungos šalyse vidutiniškai padidėdavo apie 1 procentinį punktą. Lietuvos BVP augimo tempai dėl ES finansinės paramos 2004–2006 m. laikotarpiu vidutiniškai buvo didesni apie 1 procentinį punktą, lyginant su tais, kurie būtų buvę be integracijos. Vertinant pagal turimo laikotarpio duomenis, didžiausią efektą duoda struktūrinių fondų lėšos, mažesnę – sanglaudai skirtos lėšos, o mažiausią – žemės ūkiui skirtos lėšos. ES parama ne tik sąlygojo BVP augimo paspartėjimą, bet ir darbo našumo padidėjimą. Tačiau, sprendžiant pagal integracijos įtaką darbo našumui ir prekybos sąlygoms, šis padidėjimas kol kas gali būti siejamas daugiau su proceso nei produkto inovacijomis, t.y. kol kas integracija paskatino tik tokių pačių produktų našesnę gamybą, bet nesąlygojo kuriamos produkcijos kopimo “technologinėmis kopėčiomis”, sietino su kokybiškesnių ir brangesnių produktų gamyba, geresniu lietuviškų prekių prekybinio vardo užsienio rinkose pripažinimu ir pan.

Dėl įsiliejimo į ES bendrąją rinką ir laisvosios prekybos sukūrimo efektų Lietuvos eksporto į ES santykis su BVP, lyginant su neintegraciniu scenarijumi, išaugo apie 1,4 karto, o tai vidutiniškai paspartino Lietuvos BVP augimo tempus 2004–2006 m. laikotarpiu apie 1,8 procentinio punkto. Statistiškai reikšmingo prekybos nukreipimo nuo trečiųjų šalių efekto nenustatyta, tad šiuo aspektu integracija į ES laikytina labai sėkminga.

⁵ Tokia duomenų struktūra dar vadinama *sekiniu*.

Integracija į ES 2004-2006 m. taip pat turėjo reikšmingos įtakos ir emigracijos procesui, kuris su vienerių metų vėlavimu paskatino ir imigracijos srautus. Įstojus į ES, emigracijos banga reikšmingai sustiprėjo, bet tik į senąsias ES šalis. Emigracinių procesų į naująsias dešimt ES šalių (2004 m. plėtra) ar į trečiąsias šalis integracija nepakeitė. Atsižvelgus į reemigracijos efektą, taip pat nenustatyta ir reikšmingo integracijos postūmio imigracijai iš trečiųjų šalių. Integracijos netiesioginis poveikis BVP augimui 2004-2006 m. laikotarpiu dėl pirminio poveikio migracijai vidutiniškai sudaro apie -0,1 procentinio punkto kasmet. Tačiau šis poveikis neapima emigrantų pinigų perlaidų efekto, todėl net ir integracijos sąlygoto emigracijos išaugimo grynas poveikis gali būti teigiamas. Dėl statistinių duomenų trūkumo atsižvelgti į šį aspektą nepavyko.

Greitinant šiame tyrime gautus ekonometrinio modeliavimo rezultatus su prognozuotaisiais 2002 metų ES integracijos pasekmių išankstinio vertinimo ataskaitoje, galima pateikti kelis apibendrinimus. Kokybine prasme išvados abiem atvejais yra beveik vienodos: didžiausi ES integracijos efektai yra susiję su bendrosios rinkos sukūrimu bei ES finansine parama, o migracijos poveikis ūkio augimui yra labai ribotas; tačiau reikšmingo tiesioginių užsienio investicijų poveikio kol kas nepavyko nustatyti. Kiekybine prasme dabartinis vertinimas rodytų, kad integracijos nauda, vertinant pagal poveikį BVP augimo tempams, yra žymiai didesnė nei tikėtasi 2002 metais. Tuo metu prognozuota, kad dėl visų efektų 2004-2006 m. BVP augimo tempai viršys neintegracinio scenarijaus BVP augimo tempus apie 1,3 procentinio punkto. Dabartinis mūsų tyrimas rodytų, jog šiuo laikotarpiu integracijos indėlis į BVP augimo tempus yra žymiai didesnis ir per 2004-2006 m. laikotarpį vidutiniškai integracija sąlygojo apie 2,7 procentinio punkto spartesnę BVP augimą. Atitinkamas ES integracijos šaltinių indėlis į metinius augimo tempus yra toks:

- bendrosios rinkos sukūrimas ir laisvoji prekyba – apie 1,8 procentinio punkto;
- ES finansinė parama – apie 1 procentinį punktą;
- laisvas žmonių judėjimas – apie -0,1 procentinio punkto.

Tokia spartesnė integracijos sąlygota ūkio plėtra taip pat sukėlė ir didesnę infliaciją: per 2004-2006 m. laikotarpį dėl papildomo integracijos impulso BVP augimui infliacija vidutiniškai buvo didesnė apie 0,6 procentinio punkto. Pabrėžtina, kad šis padidėjimas nėra specifinis integracijos efektas, o tik natūralus spartesnio ekonominio augimo rezultatas.

Kaip rodo kitose šalyse atliktų studijų apžvalga, galima pastebėti bendrą tendenciją, jog vėlesnėse studijose minimas didesnis ES integracijos poveikis naujosios narėms. Viena galimų to priežasčių, kuri galioja lyginant dabartinio tyrimo išvadas su pateiktomis 2002 metų studijos pagrindu, yra ta, kad 2002 m. vertinime Lietuvos integracija buvo nagrinėjama kaip vienos atskiros šalies atvejis. Tačiau faktiškai į ES įstojo net 10 naujųjų narių, iš kurių 8 yra pereinamosios ekonomikos šalys ir net 3 iš jų yra Lietuvos kaimyninės valstybės, su kuriomis Lietuva turi intensyvius prekybos bei finansų ryšius. Atitinkamai teigiamas ES integracijos efektas pasireiškė visose naujosiose narėse ir bendras efektas buvo didesnis, nei kuriai nors vienai kandidatėi įsiliejant į ES atskirai.

Kartu reikia pripažinti, kad pointegracinis laikotarpis yra labai trumpas. Nors atliekant tyrimą taikyti šiuolaikiniai maksimaliai informaciją išnaudojantys ekonometrinės analizės metodai, tačiau mažas duomenų skaičius nesuteikia galimybės gauti labai tikslūs įverčius. Be to, dėl trumpo pointegracinio laikotarpio dar ne visi efektai gali būti pasireiškę, o dalis (ypač 2006 m.) oficialiojoje (ir ypač tarptautinėje) statistikoje skelbiamų duomenų dar yra negalutiniai. Todėl rezultatai vertintini kaip preliminarūs (orientaciniai). Nepaisant to, mažai tikėtina, kad šie netikslumai gali iš esmės pakeisti pagrindinę išvadą: Lietuvos integracija į ES 2004-2006 m. sąlygojo reikšmingą ir didesnę postūmį Lietuvos ūkio augimui nei tikėtasi išankstiniame 2002 m. vertinime, o pagrindiniai ūkio augimo šaltiniai yra įsiliejimas į bendrąją rinką ir laisvoji prekyba bei ES finansinė parama.

Siūlymai dėl tolimesnės analizės. Kadangi tyrime buvo remtasi daugelio šalių duomenimis ir gautos išvados atspindi didelę dalimi suvidurkintą poveikį, papildomai reikėtų tirti ES paramos įtaką į tas šalies ūkio dalis ar ekonominius procesus, kurie Lietuvoje įgavo didesnę svarbą nei daugumoje nagrinėtų valstybių:

1. Žemės ūkis ir maisto pramonė.
2. Transporto sektorius.
3. Statybos sektorius.
4. Eksportas į NVS.
5. Migracijos procesas.
6. Kvalifikuotos darbo jėgos ištekliai.

Siūlome periodiškai atlikti tiek ex-ante, tiek ir ex-post ES narystės poveikio tyrimus taip tiksliai nustatant ES narystės poveikį Lietuvos ekonomikai bei prisidedant prie Lietuvos makroekonominio vertinimo gebėjimų stiprinimo, kas leis ateityje tiksliai vertinti ir kitus makroekonominis Lietuvos plėtros aspektus.